

Харківський національний університет
ім.В.Н.Каразіна

МЕДВІДЬ ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

УДК 811.111'373

СИСТЕМНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ
КВАНТИТАТИВНИХ ОДИНИЦЬ
(на матеріалі сучасної англійської мови)

Спеціальність: 10.02.04 – германські мови

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків - 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі перекладу Сумського державного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник

доктор філологічних наук, професор
Швачко Світлана Олексіївна, завідувач
кафедри перекладу Сумського державного
університету

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Квеселевич Дмитро Іванович, завідувач
кафедри англійської філології
Житомирського державного педагогічного
університету імені Івана Франка

кандидат філологічних наук, доцент
Паповяниць Емілія Георгіївна, доцент кафедри
англійської філології Харківського національного

університету імені В.Н.Каразіна

Провідна установа

Київський державний лінгвістичний університет,
кафедра практики англійської мови, Міністерство
освіти і науки України, м.Київ

Захист відбудеться 22.03.2001 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.16 Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна за адресою: 61077, м.Харків, пл. Свободи, 4,

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна за адресою: 61077, м.Харків, пл.Свободи, 4

Автореферат розісланий 19.02.2001 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

доцент Солощук Л.В.

Загальна характеристика роботи

Особливою рисою сучасної лінгвістики є тенденція до дослідження мовних одиниць, їх семантики, структури та функцій з позицій системного підходу (Уфимцева 1962; Євгенєва 1963; Лісарович 1966; Акофф 1966; Блауберг 1970; Сетров 1970; Шмельов 1973; Садовський 1974; Юдін 1978; Уємов 1978; Вердієва 1986; Урманцев 1988; Маковський 1989; Голуб 1988; Lehrer 1974; Lass 1987; Bolton 1982 та ін.).

Розширення парадигми теорії про мову створило передумови для застосування системно-функціонального підходу до вивчення мови як мовленнєвої діяльності (Goffman 1967, 1974, 1981, Humes 1972, Labov 1977, Fillmore 1982, Lakoff, Kovecses 1987, Shiffrin 1989, 1994, Grayshon 1997, Тарасова 1999, 2000, Шевченко 1999, 2000, Корінь 2000 та ін.). Функціональний підхід набуває все ширшого застосування при аналізі як номінативних, так і комунікативних одиниць.

Серед об'єктів дослідження, що змінюють один одного, чинне місце посідає категорія квантитативності. Вивченню квантитативних одиниць (КО) присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, які досліджують лексико-граматичні (Bierwisch 1967, Hogg 1972, Спірідонова 1987, Pete 1981), морфологічні та словотворні (Тухтаходжаєва 1982, Харитончик 1984), синтаксичні (Бочкарьова 1974), контекстуальні (Норкіна 1984), типологічні (Швачко 1983), польові (Акуленко 1990, Кругликова 1993), лексико-семантичні (Майданник 1994), стильові (Курахтанова 1987, Мінакова 1988, Паповянц 1989), частиномовні (Жаботинська 1992), когнітивні (Szemerényi 1960, Панфілов 1975, Степанов 1985, 1989, Chomsky 1988, Вінтер 1989, Таранець 1992, 1999), семантико-структурні (Кабанова 1997) аспекти квантитативної лексики. При аналізі КО лінгвісти використовують різні підходи: ономаціологічний, семасіологічний; синхронний, діахронний; парадигматичний, синтагматичний; структурно-семантичний, комунікативно-функціональний тощо. Особливої уваги заслуговують питання семантичного наповнення КО, їх епідигматичної потенції, функціональної представленості та типології структурування. Вирішенню цих питань сприяє системний підхід до квантитативних одиниць, дослідження їх на вісях парадигматики та синтагматики як інтегральних компонентів мовного та функціонального полів кількості.

Актуальність обраної тематики зумовлена зростаючим інтересом лінгвістів до мовних засобів, об'єднаних спільними функціями, до ідентифікації лексики, в тому числі англійської. При виборі теми була врахована недостатня розробленість проблем квантитативної лексики, зокрема, статус конститuentів мовного поля кількості, їх ізоморфні та аломорфні риси, текстові реалізації КО, системна представленість КО у мові та мовленні, ономастичні характеристики числівника як динамічної та домінуючої одиниці парадигми кількісного лексикону.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертація має безпосередній зв'язок з науковою тематикою, що розробляється на кафедрі перекладу Сумського державного університету і скерована на вивчення функціонування мовних одиниць в різних текстах. Тема затверджена на науково-технічній раді СумДУ (протокол № 2 від 25 листопада 1996 р.).

Об'єктом дослідження в дисертації є квантитативні одиниці сучасної англійської мови. **Предметом** аналізу виступають системно-функціональні особливості квантитативних одиниць.

Матеріалом дослідження послуговували 1367 лексичних одиниць квантитативного наповнення із лексикографічних джерел; 10 000 нумеральних словосполучень, відібраних методом суцільної вибірки із англійської періодичної преси, а також 443 фразеологічні одиниці з кількісним компонентом.

Мета дослідження полягає у комплексному вивченні системно-функціональних параметрів КО, в ідентифікації їх статусу на парадигматичній та синтагматичній вісях сучасної англійської мови. Поставлена мета передбачає вирішення конкретних завдань:

- розробити теоретичний механізм дослідження, що поєднує комплексний системний та функціональний підходи до вивчення квантитативного лексикону сучасної англійської мови;
- обґрунтувати статус конститuentів мовного поля кількості (МПК);
- розпізнати когнітивний аспект КО сучасної англійської мови;
- ідентифікувати риси системності КО у мові та мовленні;
- проаналізувати текстові функції КО в умовах англійської преси;
- осмислити тенденції семантичних та структурних мереж КО;
- накреслити перспективи дослідження КО сучасної англійської мови.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань при аналізі емпіричного матеріалу в дисертації застосовується комплексний підхід до КО сучасної англійської мови. В роботі використовуються основні закони діалектики, принципи змінюваності та адаптивності мови як системи; а також елементи індуктивного і дедуктивного методів, описово-аналітичний, компонентний, контекстуальний і статистичний аналізи. Застосовуються операції класифікації та систематизації, порівняння і зіставлення. При аналізі квантитативного простору сучасної англійської використовується польова стратегія вивчення системно-функціональної організації КО.

Наукова новизна дослідження визначається, перш за все, новим підходом до проблем квантитативної лексики. В роботі застосовується комплексний системно-функціональний підхід до вивчення КО сучасної англійської мови. В дисертації есплікується стратегія дериваційних процесів, що включають лексичні одиниці квантитативної семантики. Вперше ідентифікуються їх парадигматичні та синтагматичні характеристики, трактується питання системності числівників на вісях мови та мовлення. В роботі вперше представлена розширена парадигма функцій квантитативних одиниць, проаналізована дієвість квантитативної, нумеральної, експресивної, прагматичної та ономастичної функцій числівників як домінуючої одиниці КО сучасної англійської мови.

Теоретичне значення роботи визначається тим, що її основні положення сприяють подальшій розробці теорії системності квантитативної лексики, зокрема – виявленню статусу квантитативних одиниць, розподілу їх за класами з урахуванням мовних та мовленнєвих характеристик, генезису, функціонального навантаження в різних за стилем та жанром текстах, а також інтеграції дієвості мовних та позамовних чинників.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що її матеріал і результати можуть бути використані у викладенні теоретичних курсів з граматики (розділи: "Числівники англійської мови", "Синтаксичні зв'язки слів", "Частини мови" і т.д.), стилістики (розділи: "Стилістичні засоби", "Оказіоналізми і стилістичні ефекти"), лексикології (розділи:

"Словотворення", "Неологізми", "Парадигматичні групи слів"), а також на практичних заняттях з англійської мови, при написанні курсових і дипломних робіт.

Особистий внесок здобувача полягає в дослідженні рис системності квантитативних одиниць англійського лексикону у мові та мовленні; розширенні уявлень про їх функціонування, моделювання та класифікацію; в описі структурно-семантичних та прагматико-комунікативних властивостей квантитативних одиниць.

Положення, що виносяться на захист:

1. Кількісні відношення об'єктивного світу знаходять специфічне вираження у квантитативних одиницях (КО) сучасної англійської мови, яким притаманні системні парадигматичні та синтагматичні характеристики.
2. Закріплені у словнику значення мовних одиниць об'єктивують наявність в англійській мові квантитативного лексикону, сприяють розпізнанню парадигматичних рядів з доміантними семами "група", "число", "вимір", "частина", "багато", "мало" тощо. Різні за наповненням і структурою, КО позначені наявністю базової архісеми "кількість". Доміантне місце серед КО сучасної англійської мови посідають числівники, що обумовлюється їх регулярною співвіднесеністю з натуральними числами, можливістю позначати будь-які множини, реалізувати пряме та непряме лічення, замінювати інші слова числової семантики.
3. Квантитативним одиницям сучасної англійської мови притаманна епідигматична функція, що об'єктивує наявність дериватів із семами кількості. Похідні від КО слова модифікують категоріальні ознаки твірних основ, вихідне значення яких слугує мотивацією в процесі породження вторинних семантичних деривацій.
4. Системність КО в англійській мові виявляється в упорядкованості, цілісності, структурній багатовимірності, стійкості, динамічності, гетерогенності, унікальності, вторинності, регенеративності, переривчастості та варіативності. Системний характер КО прослідковується як у внутрішньослівних зв'язках, так і в міжслівних зв'язках; у поступальній семантичній еволюції від предметного значення до кількісного і знову – до предметного; в ієрархічній представленості КО; в інтеграції конститuentів поля за допомогою доміантних та периферійних сем кількості.
5. Мовленнева системність КО проявляється у їх формальному та семантичному структуруванні, в належності до функціонально-семантичного поля кількості (ФСПК), доміантним ядром якого є нумеральні сполучення (НС); в текстовій детермінації КО мовними та соціальними чинниками. ФСПК – це багатовимірне системне утворення, відносна самостійність якого проявляється у взаємозв'язку складових елементів, у реалізації комунікативно-прагматичних функцій, у дієвості принципу семантичної атракції КО у межах малого та великого синтаксису.
6. В сучасній англійській мові КО позначені значною поліфункціональністю. У мовленні КО вживаються як на позначення квантитативних характеристик, так і квантитативно позначуваних одиниць, тобто виступають суб'єктом і об'єктом квантифікації. Семантичний центр НС складають іменники та інші субститути – номінації дискретних предметів; стабільним компонентом НС є числівник. Специфікатори (Sp) нумеральних сполучень – це прагмасемантичні елементи, що реалізують у мовленні експресивно-емоціональний ефект на адресата як гіпересплікатори кількісних ознак (точних і неточних). Для числівників англійської мови у НС показовим є синтаксичний зв'язок прилягання, що реалізується у препозиції до іменників та квазі-іменників.
7. Реалізація КО різних функцій залежить від конситуації, жанру та стилю тексту. Поряд з базовими (квантитативною та нумеративною) функціями числівники реалізують ономастичну функцію, мають статус власного імені – нумерального оніма (НО). Апелятивом НО виступають нумеральні сполучення, що виражають значення числа (семасіологічна функція). НО актуалізують номінативне значення (ономастична

функція), зберігають інформацію соціальної значущості, використовуються у мовленні для позначення об'єктів реальної дійсності.

8. Ономастична семантика НО по-різному реалізується на рівні мови та мовлення. Перетворення абстрактних чисел в НО відбувається у мовленні. НО в реверсивному процесі утворюють нумеральні терміни, що корелюють з числовими параметрами. Ці номінації відрізняються мобільністю, транспозицією із онімосистеми у терміносистему. Власні імена з нумеральним компонентом – особливі знаки квантитативного ономастичного поля, що є маргінальною зоною ФСПК.

9. Маргінальна зона ФСПК включає фразеологічні одиниці з квантитативним компонентом (ФОҚО). Ця зона інтегрована наявністю КО, які позначають кількісні та якісні ознаки, реалізують прагматичні інтенції мовця. Десемантизація КО у фразеологічному оточенні свідчить про циклічність еволюції КО від предметного значення до кількісного, потім до якісного і знову – предметного значення.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів з висновками, загальних висновків, списку використаних джерел, списку джерел та ілюстративного матеріалу, а також додатку. Загальний обсяг дисертації 258 сторінок тексту, у тому числі основного змісту (вступу, трьох розділів, висновків) – 181.

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються об'єкт та предмет дослідження, формулюється мета та завдання роботи, її наукова новизна, теоретичне значення та практична цінність, викладаються основні положення, які виносяться на захист.

У **першому розділі** "Мовна картина кількісних відношень об'єктивного світу" подано розуміння кількісної тріади: об'єктивне – логічне – мовне, розглядаються традиції висвітлення категорії квантитативності у лінгвістичній літературі, осмислюються різні точки зору на проблему системності, в цілому, і системної представленості квантитативних одиниць сучасної англійської мови, зокрема.

У **другому розділі** "Реалізація системних відношень квантитативних одиниць" вивчається когнітивний аспект досліджуваних одиниць, визначається їх статус на парадигматичній вісі сучасного англійського лексикону, пропонується опис їх дериваційних моделей, а також виділяються сутнісні ознаки і параметри лексичної системи КО як частини загальної мовної системи.

У **третьому розділі** "Функціональні особливості квантитативних одиниць сучасної англійської мови" досліджується представленість КО в мовленні, функціональні особливості КО в газетно-журнальних текстах, вивчаються їх текстові модифікації і процеси семантичної деривації, що детерміновані як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними факторами.

У **висновках** сформульовано загальні результати дослідження, окреслено перспективи подальших досліджень.

Апробація роботи. Основні результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри перекладу Сумського державного університету (1997-2000), на 3-й Міжнародній науковій конференції "Комп'ютерна лінгвістика та викладання чужоземних мов у вищих навчальних закладах" (Львів, 1998); на науковій конференції факультету іноземних мов ХДУ "Проблеми мови, мовленнєвої діяльності та викладання іноземних мов" (Харків, 1998); на 6-й Міжнародній конференції германістів "Мовна компетенція, представленість та актуальні проблеми викладання іноземних мов" (Харків, 1998); на Міжнародній науковій конференції "Проблеми зіставної семантики" (Київ, 1999); на 1-й Всеукраїнській науково-методичній конференції "Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі" (Суми, 1999); на 4-й Міжнародній науково-методичній конференції "Фундаменталізація та профілізація підготовки фахівців з вищою освітою" (Суми, 1999); на Міжнародній конференції "Cognitive/Communicative Aspects of English" (Черкаси, 1999). Основні положення і результати дослідження відображені у 13 публікаціях автора, 6 з яких надруковані у спеціалізованих лінгвістичних виданнях.

Основний зміст роботи

Кількісні характеристики оточуючого світу (множини, величини, відношення предметів, явищ, процесів) є основою формування філософських, логічних і мовних категорій кількості. Абстрактність вихідних категорій обумовлюється характером поступового пізнання – від простого до складного, від конкретного до абстрактного. Результати пізнання знаходять відображення у семантичних структурах квантитативних одиниць (КО), що утворюють специфічну мовну підсистему – парадигму певної субстанції, структури та функцій. Засоби кількості детерміновані специфікою позначуваних предметів, типом мислення, інгерентними ознаками конкретної мови. Мовна категорія кількості багатоаспектна, вона охоплює різні рівні іманентної системи.

У сучасній англійській мові відособлюється цілий комплекс квантитативних одиниць – мовне поле кількості (МПК), інтегрованих домінантними та периферійними семами кількості. У МПК відображаються системні відношення, властиві навколишньому світу, когнітивному процесу, взаємообумовленості лінгвістичних і соціальних факторів. Системність квантитативних одиниць англійського лексикону гіпотетично впливає із загальної теорії системності мови. Аналіз словникового складу англійської мови і текстового матеріалу об'єктивує наявність квантитативних одиниць, їх системність, що проявляється у парадигматичній і синтагматичній організації, на рівнях мови і мовлення, при синтезі їх внутрішньослівних і міжслівних характеристик. Польовий підхід до вивчення квантитативних одиниць дає можливість експлікувати їх системно-функціональні ознаки. Конституенти МПК виконують функцію позначення квантитативних відношень об'єктивного світу. МПК відзначається складною структурно-семантичною організацією елементів, у когнітивному аспекті яких відзеркалюється соціальний досвід пізнання кількості. Субстанція МПК репрезентується субполями, сукупностями гомогенних КО, які інтегруються загальним семантичним множителем. Відкритість динамічної системи МПК проявляється у постійному поповненні конституентами із семами кількості. Компонентам МПК притаманна реверсивна конкретизація, внутрішньосистемна експлікація.

У загальному мовному комплексі кількості відособлюється лексико-семантичне поле кількості (ЛСПК), основними ознаками якого є відкритість, об'ємність, взаємозалежність, гетерогенність одиниць; глибинність, що визначається ієрархічністю елементів; динамічність; привативність (родо-видові відношення) компонентів, що реалізують відношення гіпонімії; інклюзивність; субординація і спільність інваріантної ознаки – "кількість".

У змістових структурах КО проявляється алгоритм семантичної еволюції кількісного значення: предметне ® визначено-кількісне ® невизначено-кількісне ® предметне. Аналіз КО свідчить про тривалий і складний шлях пізнання об'єктивних квантитативних відношень. Еволюція відображення кількісних відношень простежується на послідовних етапах пізнання, від виділення еквівалента величини/множини до відокремлення групи слів, що характеризуються синкретизмом кількісного і предметного значень, а потім – до вербалізації множини/величини за допомогою КО абстрактного значення. Ці етапи пізнання по-різному відображені у семантиці квантитативних слів. У системі англійських числівників перший етап відображення кількості не етимологізується, що свідчить про стародавність витоків цих слів в інших мовах. Вихідні конкретні значення КО гіпотетично представлені даними онтогенезу і філогенезу. В смислових структурах КО відображається дієвість діалектичних законів когнітивного процесу – послідовного, спадкоємного і спіралеподібного.

Лексичні засоби вираження кількості (Q) охоплюють дименціональні (Q_m) та числові

компоненти (Q_c, Q_{num}) – $Q = Q_{num} + Q_m + Q_c$. Сему кількості реалізують числівники (Num) (*one, twenty, million*), денумеративи (X_{num}) (*only, between, teenager, one-time*), лічильні слова (Q_c) (*pair, couple, dozen, baker's dozen*) и мезуративи (Q_m) (*mile, ton, bushel*).

Центральна частина ЛСПК охоплює числівники і похідні нумеральні одиниці. Статус числівників серед лексичних засобів вираження кількості визначається їх дистинктивними ознаками. Доцентрова сила числівників зумовлюється їх регулярною співвіднесеністю з натуральним рядом чисел, можливістю позначення будь-яких множин, вживанням їх у прямому (*two apples*) і непрямому ліченні (*two pounds of apples*), здатністю замінювати інші позначення чисел (*pair, dozen, score*).

Відмінність числівників полягає у специфіці позначення числового поняття як одного із атрибутів просторових форм. Число позначає не лише поняття міри предметів, а й вказує на зв'язок явищ. Семантична унікальність парадигми числівників виявляється у реалізації інваріантної семи числа. На відміну від інших КО, які позначені семантичним синкретизмом, числівники є носіями основних неускладнених сем числа. Парадигматична представленість числівників полягає в їх включенні в ієрархічну систему квантитативних протиставлень з денумеративами, лічильними словами та мезуративами. Кожна з опозицій (числівники :: денумеративи, числівники :: лічильні слова, числівники :: мезуративи) характеризується властивим для неї складом дистинктивних ознак. Загальним для числівників і денумеративів є те, що вони реалізують загальнокатегоріальну сему кількості. Відмінними рисами числівників є їх високочастотність, неускладненість опорної семи числа, специфічна сполучуваність. Денумеративним утворенням притаманна розширена форма та ускладнена семантика. Денумеративи перебувають в субординаційній залежності, утворюють лексичний ряд, формальним центром якого є корінь числівника, а в значенні – сема числа.

Спільною для опозиції "числівники :: лічильні слова" є квантитативна інформація про дискретні одиниці, що співвідносяться із запитанням *How many?* Члени цієї опозиції інтегровані семою числа, належністю до парадигматичного лічильного ряду, функціональною ідентичністю та сполучуваністю з дискретними одиницями. Дистинктивні ознаки слів згадуваної опозиції виявляються в різній кореляції з натуральним рядом чисел: регулярній, стабільній – у числівників; нерегулярній, нестабільній – у лічильних словах. Числівники реалізують контактні зв'язки з позначеннями живих і неживих об'єктів, подій, явищ, еталонів міри і лічення. Лічильні слова виконують роль другорядного класифікатора, обмеженого побутовими сферами (при лічбі худоби, птиці, плодів, яєць тощо).

Числівники і слова міри та ваги (мезуративи) перебувають у контактних зв'язках, які сприяють реалізації прямого і непрямого лічення. Мезуративи залучаються до сфери вербалізації квантитативної інформації, що корелює із запитанням *How much?* Числівники і димензійальні слова утворюють єдність, компоненти якої доповнюють один одного і включаються в парадигму квантитативних слів МПК. Серед мезуративів, на відміну від числівників, виділяється група одиниць, що позбавлені семи числа (*box, cup, glass*).

Спільною для опозицій "числівники :: денумеративні слова", "числівники :: мезуративи" є реалізація гіперо-гіпонімічних відношень та наявність архісеми квантитативності.

Зіставлення способів реалізації квантитативної функції числівниками, з одного боку, і лічильними словами – мезуративами, з іншого боку, показує, що числівники англійської мови посідають центральне місце серед лексичних КО. Ізоморфізм КО проявляється у їх генезисі, семантичних тенденціях і функціонуванні.

Аналіз слів з квантитативним компонентом свідчить про їх системність – наявність архісеми кількості, ідентичних семантичних трансформувальних та типів моделювання квантитативних одиниць. Так, наприклад, дефініцію числівника можна представити у моделі:

$Num_n = Num_{n-1} + 1$ ($9 = (9-1) + 1$). Деривати в процесі аугментації обов'язково включають вихідні КО: $N_d = N_c(N_m) + aff$. Наприклад,

N_c + -let ® N (*couplet*);

N_c + -er ® N (*bracer, coupler, scorer*);

N_c + -less / -al ® Adj (*scoreless, poundal*);

N_m + N (*day centre, day-dream, day nursery, hourglass, day-school, day-trip, pound-force*);

N_{m1} + N_{m2} (*acrefoot, acreinch*);

N_m + prep. (+N) (*day off, day out, day-to-day*);

N_m + Adj (*daylong, pound-foolish, penny-wise*);

N_m + -ly (*hourly*);

N_m + -er (*miler, pounder*);

N_m + -age (*poundage, acreage, milage, footage*);

N_m + -al (*poundal*).

Мовний комплекс КО – це упорядкована, структурно багатоаспектна, гетерогенна, детермінована лінгвістичними та соціальними чинниками унікальна вторинна система, якій притаманні динамізм, варіативність і поліфункціональність. КО реалізують квантитативну (*three acres of land*), нумеративну (*twenty=10x2*), епідигматичну (*once, only, oneness*) і когнітивну (*brace-[O.Fr.brace "pair of arms"], "a pair"*) функції.

Системні відношення КО не обмежуються сферою словника, вони специфічно реалізуються в умовах вербальної комунікації. Системність КО верифікується внутрішніми семантичними чинниками, міжслівними зв'язками, інтеграцією їх парадигматичних та синтагматичних ознак.

Дослідження функціонування КО у руслі діяльнісної теорії є надійною базою пізнання їх сутності. Польовий підхід до вивчення КО вважається нами валідним для розкриття статичної і динаміки КО, їх структурно-семантичних і функціонально-прагматичних параметрів. У концепції функціонально-семантичного поля кількості нами закладена ідея системного вивчення синтагматичних зв'язків КО. ФСПК – це функціонально-семантична абстракція, що фіксує у своїй структурній ієрархії дискурсивні потенції КО. МПК і ФСПК – системи, що корелюють між собою. Їх інтеграція детермінована факторами часу, адаптації, змінюваності мови як іманентної системи. Відкритість МПК полягає у набуванні, втраті квантитативних одиниць, позначених векторною транзитивністю МПК “ ФСПК.

Домінантною, дієвою, семантично і структурно мобільною одиницею ФСПК є нумеральне сполучення (НС). НС – це сегментована конструкція, що моделює квантитативні відношення об'єктивної дійсності. Сполучуваність числівників – невід'ємних компонентів НС – обумовлюється сутністю досліджуваних знаків, нормами мовної системи, що знаходить вираження в нумеральних сполученнях: NumN (числівник + іменник), Num(N) (числівник + еліптований елемент); (Sp)Num(N)(Sp) (специфікатор + числівник + іменник), NumЖ (самостійне вживання числівника на позначення нумеративної функції). Дослідження дистрибуції числівників у газетно-журнальному дискурсі показує, що більше половини НС складають повні, нееліптовані сполучення NumN і їх аугментовані субмоделі (59%). Еліптовані сполучення Num(N) значно поступаються перед NumN (21%). Ще рідше представлені моделі SpNumN (7%) і NumNSp (10%). NumЖ використовується в мовленні для позначення абстрактних чисел в особливих канонізованих формулах, розрахунках. Для газетно-журнальних статей NumЖ не є показовим, хоча роль цього НС значно зростає у рекламному дискурсі. Автономна цифрова реалізація числівників (NumЖ) не перевищує 3%.

Моделі нумеральних сполучень англійської мови

НС Репрезентація в тексті П р и к л а д и

NumN 59% two men; 54,000troops; 2,000 awards; three o'clock

Num (N) 21% at 94; Nicolas Ramos, 7; in 1994

SpNumN (NumNSp) 17% in more than eight years; over 8,000 pumpkins; less than 20 kids; 10 - foot long; 5 years old; 100% a year;

У газетно-журнальному реєстрі текстів числівники співвідносяться в основному з позначенням кількісних характеристик референтів, при реалізації квантитативної функції вони позначають точні або апроксиматичні параметри. В обох випадках вирішальне значення належить контексту, його прагматичній спрямованості, а в межах НС – корелюючим з числівником елементам – специфікаторам (Sp), їх наповненості, позиції. Специфікатор як прагмасемантичний елемент модифікує структуру і семантику НС – розчленованої одиниці квантитативного наповнення. Функціонально-семантичне навантаження Sp має детерміновано-дискурсійний характер. Sp виступає в основному як апроксиматор, який нейтралізує точний числовий зміст. Інтенсифікуючи значення точного числа, специфікатор сприяє реалізації експресивної функції. Аналіз сполучуваності числівників свідчить про значущу позиційну мобільність компонентів НС: NumNSp (*5 years to come*), SpNumN (*as much as 65%*). Значення неточної кількості (НТК) реалізується в особливому контекстуальному оточенні, про що свідчить аналіз англомовного газетно-журнального дискурсу.

The Soviets copied Fat Man and tested it about four years later in an explosion that stunned the West. Dean Witter, Discover & Co. released a list Thursday of companies that got 20% or more their profits from Asia. /International Herald Tribune, 1997, № 35, 702/.

Функціональних змін зазнають усі компоненти НС, що проявляється в їх позиційній мобільності та семантичній варіативності. Регулююча сила семантичної атракції проявляється в наповненні НС семами кількості (числовими і дименціональними), в недистантному контакті номінацій певної кількісної орієнтації (дискретних і недискретних предметів).

Розпізнанню функцій КО сприяє мікро- і макроконтраст НС, безпосереднє оточення числівника і характер дискурсу, в якому НС реалізується. У мовленнєвому процесі виникають інноваційні КО. Денумеративи при цьому зберігають спільність твірних морфем, відбувається розширення семантичної структури деривативів. У сучасній англійській мові числівники мають тенденцію до аугментації спектра функцій. У відповідних конситуаціях числівники реалізують прагматичну, експресивну, аксіологічну і ономастичну функції. Десемантизація КО має місце у фразеологічному контексті (*three sheets in the wind – "more no коліна", eighteen carat lie – "нахабна брехня"*), а також у нумеральних онімах (*Boeing747, Fifth Republic, Richard III*), в яких кількісне значення поступається перед якісним і предметним.

Функціональна переорієнтація призводить до появи нумеральних онімів (НО), еволюційний вектор яких відтворює генезис КО: предмет ® числова номінація ® абстрактне число ® ім'я власне (некількісне значення). Наприклад, числівник 3 (етимологічно пов'язаний з референтом "пелюстки конюшини") ® число "3" (абстрактне загальне значення) ® Fax 368917 (ім'я власне, до складу якого входить невід'ємний елемент 3 як компонент номінації). Семантика нумеральних одиниць в ономастичному просторі значно модифікується. Десемантизуючись, числівники втрачають сигніфікативне значення. НО, як й інші власні імена, називають предмети, не дають їм характеристики. НО, як і НС, реалізують в реченні основні синтаксичні функції підмета, предикатива, додатка та обставини. У мовленні НО, подібно іншим КО, реалізують комунікативну, експресивну і дейктичну функції. Аналіз НО в англомовних газетно-журнальних текстах свідчить, що вони належать до маргінальної зони ФСПК – квантитативного ономастичного простору.

Термінологізація НО проявляється в реверсії власного імені в загальне, в появі нових термінів (*HS – 3 model (модель насоса), Oil-Glo 22 (марка пального), TN 24 casing (деталь)*). Семантичний вектор діє у послідовності: референт ® числова номінація ® ім'я власне (НО) ® ім'я загальне (термін). Реверсивність номінацій

позначена транспозицією із квантитативного ономастичного простору у терміносистему (НО ® Т), що свідчить про взаємопроникнення субполів мовної системи. Лексикалізація і десемантизація НС обумовлює появу субполя кількісно-якісної орієнтації, до конститuentів якого належать фразеологічні одиниці з квантитативним компонентом (ФОҚО). В умовах фразеологічного контексту квантитативний компонент десемантизується, втрачає кількісне значення, а ФОҚО реалізує квалітативні та предметні значення (*all in one piece* – "гармонічний, погоджений, у повній відповідності"; *between two days* – "ніччю"). Семантичний вектор ФОҚО англійської мови віддзеркалює не простий генезис КО, їх еволюцію за схемою: предметне ® конкретно-кількісне ® абстрактно-кількісне ® точне ® невизначено-кількісне ® якісне / предметне значення. Експресивно-прагматичний ефект ФОҚО представлений в газетно-журнальному дискурсі ілюзорно. Це зумовлено характером тексту, з одного боку, та тезаурусом комунікантів, з іншого. Адекватному сприйманню інформації слугують прості, чіткі та логічні форми. Залучення компресованих форм подачі інформації пояснюється зростаючим обсягом останньої, необхідністю її чіткої експлікації, що проявляється в використанні еліптичних сполучень і текстових імплікатур.

Нумеральні сполучення сприймаються нами як вихідні одиниці нумеральних онімів та фразеологічних одиниць з квантитативним компонентом. НС набувають "другого дихання", оновлюються новими семантичними прирощеннями, збагачуються конотативними значеннями. Спрощення вихідних значень КО прослідковується в ономастичному просторі та у фразеологічному контексті. Лексикалізація НС проявляється у десемантизації та втраті кількісного значення. Реалізація якісного/предметного значення НС свідчить про їх транспозицію у ФОҚО.

Англomовному газетно-журнальному дискурсу притаманні спільні з іншими дискурсами моделі НС, за допомогою яких вербалізується як наукове так і емпіричне пізнання дійсності.

Функціональна переорієнтація призводить до модифікації структурування КО в системі мови, сприяє виникненню нових функцій, мобільності КО як на синтагматичній, так і парадигматичній вісях мовної системи.

Висновки

Розпізнанню квантитативних одиниць (КО) сучасної англійської мови, їх основних характеристик сприяло вивчення цих одиниць в умовах протиставлення, опозицій: мова та мислення, мова та мовлення, КО та позначувані референти, КО та числівники, числівники та оточуючі слова, КО та фразеологізми, КО та оніми, КО та терміни. Комплексний підхід зумовив ідентифікацію КО на вісях парадигматики та синтагматики, осмислення ознак КО в текстах та поза їх межами, в цілому – розпізнанню системних та функціональних характеристик КО сучасної англійської мови.

Пізнання кількісних ознак оточуючого світу знаходить специфічне відображення у мовній картині світу, зокрема – у мовному полі кількості (МПК). МПК – це ієрархічна, цілісна, динамічна, відкрита система, конститuentи якої інтегровані домінантними та периферійними семами кількості.

Когнітивний аспект КО у сучасній англійській мові відображається в ономастичному та термінологічному просторі, в якому семантичний вектор еволюції КО знаходить своє циклічне завершення: предметне значення ® кількісне значення ® якісне значення ® предметне значення.

Системність КО проявляється в парадигматичній організації конститuentів МПК, в їх взаємній експлікації, в ізоморфному семантичному та дериваційному генезисі, в ригористичному моделюванні, про що свідчать результати аналізу аутентичних лексикографічних джерел.

Системність КО у мовленні проявляється в їх причетності до функціонально-семантичного поля кількості (ФСПК), якому притаманні відповідні субстанція, відношення та функції. Дієвість КО у мовленні регулюється факторами ситуації, тексту, мовця та іманентністю конкретної мови. Системність КО у мові корелює з системністю КО у мовленні. Ці категорії інтегруються, але не є гомогенними. Домінантним конституентом, наприклад, у МПК виступає числівник, а у ФСПК – нумеральне сполучення. Числівник у мові реалізує тільки точне значення числа, а у мовленні, при певних ситуаціях, – значення неточного числа.

У текстах, крім квантитативної та нумеративної функцій, КО можуть реалізувати прагматичну, ономастичну та термінологічну функції. Семантичні, дериваційні, функціональні трансформації англійських КО детерміновані внутрішніми законами мови, факторами контексту, тезаурусом мовця та його інтенціями.

Проблеми вивчення системно-функціональних особливостей квантитативних одиниць сучасної англійської мови мають значні перспективи подальших досліджень. Одержані результати не вичерпують проблематики, висвітленої в роботі. Перспективним вважаємо вивчення функцій КО англійської мови в текстах різного жанру та стилю близьких та дистантних мов; дослідження онтології КО, їх субполів; осмислення впливу взаємодії лінгвістичних і екстралінгвістичних факторів на функціонування КО; типологічний аналіз еволюції нумеральних онімів, термінів; вивчення дієвості закону семантичної атракції квантитативних слів в умовах малого та великого синтаксису, розроблення математичних моделей ФСПК для удосконалення комп'ютерних програм-перекладачів.

Основні положення дисертації висвітлені у таких публікаціях автора:

1. *Медвідь О.М.* Парадигматика квантитативних аспектів // Вісник Харківського держ. університету. – Проблеми мови, мовленнєвої діяльності та викладання іноземних мов. – 1998. - № 406. – С. 105-108.
2. *Медведь Е.Н.* Характер представленности нумеральных единиц в современных словарях // Вісник Харківського держ. університету. Сер. Романо-германська філологія. – 1999. - № 424. – С.85-90.
3. *Медведь Е.Н.* Роль субъективного фактора в познании квантитативных отношений // Вісник Харківського нац. університету. Сер. Романо-германська філологія. – 1999. - № 461. – С. 150-156.
4. *Медвідь О.М.* Системна організація квантитативної лексики // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КДЛУ. Серія Філологія, педагогіка, психологія. – Вип. 1. – 2000. – С. 205-209.
5. *Медвідь О.* Номінативна функція числівників // Філологічні студії. – Луцьк: Волинський держ.унів-т. – 2000. - № 2. – С.76-80.
6. *Медвідь О.М.* Тенденції денумеративного творення // Гуманітарний вісник. Серія Іноземна філологія. Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики. – Черкаси. – 2000. - № 4. – С.222-227.
7. *Медведь Е.Н.* Прагматический фактор в обучении переводу (на материале числительных) // Проблеми освіти: науково-методичний збірник. – К.: ІЗМН. – 1999. – Вип.18. – Част.ІІ. – С.79-84.
8. *Медвідь О.М.* Гіперо-гіпонімічні відношення англійської квантитативної лексики (на матеріалі дієслів) // Проблеми зіставної семантики: Збірник статей за доповідями міжнародної наукової конференції. – К.: КДЛУ. – 1999. – С.76-80.
9. *Медвідь О.М.* Структурні особливості нумеральних сполучень // Вісник СумДУ. Серія Філологія. – № 19'2000. – С.24-35.
10. *Медведь Е.Н.* Полевая концепция изучения лингвистической квантитативности // Вісник Сумського державного університету. – 1999. – № 1 (12). – С.171-173.
11. *Медведь Е.Н.* Контекстуальные средства реализации имплицитного количества // Мовна

- компетенція, креативність та актуальні проблеми викладання іноземних мов (матеріали 6 Міжнародної наукової конференції германістів). – Харків – 1998. – С. 147-150.
12. Медвідь О.М. Вивчення англійської квантитативної лексики у вищих навчальних закладах // Тези 3-ї Міжнародної наукової конференції "Комп'ютерна лінгвістика та викладання чужоземних мов у вищих навчальних закладах". – Львів: Львівська політехніка – 1998. – С.90-92.
13. Medvid O. Cognitive Aspects of Numeric Words // Cognitive/ Communicative Aspects of English. International Conference and Summe School. – Cherkasy. – 1999. – P.10-11.

АНОТАЦІЯ

Медвідь О.М. Системно-функціональні особливості квантитативних одиниць (на матеріалі сучасної англійської мови). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна, Харків, 2001.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню квантитативних одиниць сучасної англійської мови, ідентифікації їх статусу в мові та мовленні. У роботі проведено аналіз системних та функціональних особливостей квантитативних одиниць на вісях парадигматики та синтагматики; створений банк дериваційних моделей лексичних одиниць квантитативної семантики; виявлені структурні та комбінаторні можливості кількісних одиниць; досліджені текстові модифікації нумеральних сполучень в англійських текстах преси; розглядається проблема ономастичного та термінологічного простору нумеральних одиниць, процес їх десемантизації у фразеологічному контексті; намічені перспективи подальшого дослідження квантитативних одиниць.

Ключові слова: квантитативність, квантитативні одиниці, системність, функціональне навантаження, мовне поле кількості, функціонально-семантичне поле кількості, семантична деривація, нумеральне сполучення, нумеральний онім, лексикалізація квантитативних одиниць, маргінальна зона.

Медведь Е.Н. Системно-функциональные особенности квантитативных единиц (на материале современного английского языка). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Харьковский национальный университет им. В.Н.Каразина, Харьков, 2001.

Диссертация посвящена исследованию системных и функциональных особенностей английских квантитативных единиц, которые формируют языковой комплекс, опосредованно отражающий количественные отношения объективного мира. В языковом поле количества находят выражение системные отношения, присущие окружающему миру, когнитивному процессу познания действительности, взаимообусловленности лингвистических и социальных факторов. Организованная представленность квантитативных единиц английского лексикона гипотетически вытекает из общей теории системности языка. Анализ аутентичных лексикографических источников и текстового материала объективирует наличие квантитативных слов, их системно-функциональную данность при реализации внутрисловных и межсловных характеристик. Языковое поле количества – это целостная, упорядоченная, иерархическая, динамичная, открытая система, конститuentы которой интегрированы доминантными и периферийными семами количества. Анализ квантитативных единиц английского языка указывает на гомогенность их формальных и семантических показателей. Конститuentы языкового поля количества отмечены полифункциональностью – реализацией квантитативной, нумеративной, когнитивной и эпидигматической функций. Дериватам квантитативных единиц присуща формальная и семантическая зависимость от производящих

основ, они отличаются синкретизмом значения, сохраняют сему исходных единиц и приобретают новые сопутствующие семы. Доминирующее место среди количественных единиц современного английского языка принадлежит числительным, что обусловливается их регулярной соотносительностью с натуральным рядом чисел, потенцией обозначать любые множества, включаться в прямую и косвенную считаемость.

Анализ количественных единиц в языковом и функционально-семантическом полях количества способствует раскрытию их статики и динамики, структурно-семантической и функционально-коммуникативной данности. В концепции функционально-семантического поля количества заложена идея системного изучения синтагматических связей количественных единиц, их дискурсивных возможностей. Доминантными в функционально-семантическом поле количества выступают нумеральные сочетания – числительные в "синтаксическом комплексе". Количественные единицы в тексте создаются по моделям, конститuentы которых детерминированы ситуацией и подвержены десемантизации. Исследуемые единицы в речи актуализируют количественную, нумеративную, прагматическую и ономастическую функции. Распознаванию функций способствует микро- и макроконтент нумерального словосочетания, непосредственное окружение числительного, характер дискурса, в котором оно реализуется. В процессе деривации появляются инновации на материале количественных единиц. Денумеративы при этом сохраняют общность корневых основ с производящими словами, происходит расширение семантической структуры производных слов. Функциональная переориентация объективирует появление новых функций количественных единиц, изменение лингвистического статуса этих единиц, их семантического, деривационного векторов, коммуникативного и прагматического маркирования. Мобильность количественных единиц свидетельствует об открытости функционально-семантического поля количества, его субполей и возникновении маргинальных зон. Актуализация количественных единиц в речи подтверждает действенность когнитивного процесса, отражающего в их смысловых структурах познавательные аспекты, верифицирующего цикличность семантической эволюции количественных единиц от предметного значения к количественному и снова – предметному.

В ходе исследования были раскрыты универсальные закономерности количественных единиц в системах языка и речи, создан банк деривационных моделей лексических единиц количественного наполнения, выявлены структурные и сочетательные возможности количественных единиц, исследованы текстовые модификации нумеральных сочетаний и процессы их семантической деривации; проанализирована полифункциональность, а также проблема ономастического пространства нумеральных единиц, в частности, и функциональной переориентации количественных единиц, в целом.

Ключевые слова: количественность, количественные единицы, системность, функциональная нагрузка, языковое поле количества, функционально-семантическое поле количества, семантическая деривация, нумеральное словосочетание, нумеральный оним, лексикализация количественных единиц, маргинальная зона.

Medvid O.M. Systematic – Functional Properties of Quantitative Units. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in philology by speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Kharkiv V.N.Karazin National University, Kharkiv, 2001.

The dissertation investigates systematic and functional properties of modern English quantitative units. It focuses on the status of quantitative words and their inherent functional potential. It analyzes their regularities in language and speech systems, creates the bank of quantitative lexical units models. The paper deals both with structure and combinability of quantitative words; makes in-depth analysis of textual modifications of numeric expressions. The thesis identifies the functional transformation of quantitative words into onyms, terms and phraseological units – the special marginal zones of the functional-semantic field of quantity.

Key words: quantity, quantitative words, functional transformation, linguistic field of quantity,

functional-semantic field of quantity, numeral expression, numeric onim, semantic derivation, lexicalization of quantitative units, marginal zone.